

Szentes Tamás

FUTÓLAGOS MEGJEGYZÉSEK

Botos Katalin és Kiss Károly “A magyar prototípus – Elmentünk a falig?
Gazdaság- és társadalompolitikánk konstruktív elemzése” c. tanulmányához

A fenti címen megjelent könyvecske annyira szerteágazó, helyenként részletes és konkrét javaslatokat is tartalmazó vizsgálatát adja a hazai gazdaság- és társadalompolitika alakulásának és mai dilemmáinak, hogy az alábbi futólagos megjegyzéseknél sokkal alaposabb és részletekbe menő megvitatást érdemelne. Mégpedig nemcsak tudományos körökben, hanem és különösen a vonatkozó ügyekben politika-csinálók, illetve döntéseket hozók vagy előkészítők körében is.

A szerzők által végzett, adatokra és válogatott hivatkozásokra támaszkodó elemzés kétségkívül konstruktív – nemcsak annyiban, amennyiben korrekciókra, változtatásokra vonatkozó javaslatokat is felölel, hanem mert politikai, illetve ideológiai elfogultságtól mentes tárgyilagosságra törekszik, és a kormánypolitika bizonyos, illetve korábbi eredményeinek elismerése mellett azt legalább helyenként bírálja is. Mondhatni példászerű is a tekintetben, hogy a tudomány művelőinek minden irányban kritikai szemléletet kell alkalmazniuk (személyes politikai nézeteik ellenére is, de vallott értékrendjük fényében) úgy, hogy a jót, a felhasználhatót, illetve figyelembe veendőt elismerik akkor is, ha az a nézeteikkel ellentétes oldalon mutatkozik, a rosszat, illetve kifogásolhatót vagy irreálisat pedig bírálják akkor is, ha az a nézeteikkel megegyező, számukra szimpatikus oldalon nyilvánul meg. Sőt, az ilyen vagy hasonló, konstruktív elemzést tartalmazó tanulmányok példát mutathatnának, illetve alapjául szolgálhatnának a politikai élet számára is az ellentétes oldalon lévők közötti konstruktív eszmecsere céljából. (Ehelyett sajnos azt tapasztaljuk, hogy amit az egyik oldalon mondanak, javasolnak vagy tesznek, azt a másik oldalon ab ovo elfogadhatatlannak minősítik, és mindkét oldalon csak a saját híveiket győzködik. és a másik oldal mindenáron való, olykor megalapozatlan lejárására törekszenek, ráadásul a médiában is, ami társadalmilag igen káros hatású.)

Ha a könyvecskében lévő elemzésnek és szerzőik szemléletének fenti és az alábbiakban még konkrétumokkal kiegészített dicsérete ellenére a véleményem szerinti némely fogyatékoságokra, hiányokra is rámutatok, vagy egyes megállapításokat, főként javaslatokat kifogásolni bátorkodok, az nemcsak a jól ismert kritikus hozzáállásomból következik, hanem épp a politikában is kívánatos konstruktív eszme-, illetve vélemény-cserék előmozdításának óhajából is.

- A szerzők elemzése – nagyon is helyeselhető történeti szemlélettel - *gazdaságtörténeti előzményekre* is kitér, mint pl. a hazai ipar korábbi „zászlóshajóinak” eltűnése és az agrárium birtokrendszerének alakulása, valamint az eladósodás vonatkozásában. Bár részletesebb magyarázat aligha várható el mindenegyres megállapítás kapcsán, így a *hazai ipar és agrárium rendszerváltáskor örökölt struktúráját* illetően, de talán indokolt megjegyezni, hogy a 2. világháború előtti „zászlóshajós” iparágak leépítése éppúgy, mint az erőszakolt szövetkezetesítés, illetve kolhozosítás a tévesen „szocialistának” nevezett, valójában militarizált államkapitalista rendszer hadigazdálkodásának volt a ránk is kényszerített következménye. Ez persze még nem menti a rendszerváltáskor, illetve már azt megelőzően lezajlott furcsa privatizálást, az iparvállalatokban és állami gazdaságokban lévő állami vagyon gyors szétosztását a bennfentesek között és pl. a multik korszerű struktúrájához hasonló bedolgozó és felhasználó hálózattal bíró Bábolna szétverését. (Erről és különösen a szovjet típusú rendszerről több könyvemben is írtam.)

- Az *eladósodás* okfejtése a tanulmányban ugyan részletesebb, mind az állam külső adósságának alakulását, mind a lakossági eladósodást illetően, mégis hiányosnak és túlságosan csak gazdasági vonatkozásúnak vélem. (Az 1960-as évek utáni eladósodás és a rendszerváltáskor örökölt külső adósságállomány többféle okairól külön fejezetet is írtam egyik-másik könyvemben, amelyekre nem térek ki.) Ami az állam újabbkori külső eladósodását és annak okaként egyszersmind a fizetési mérleg és a költségvetés deficitjét illeti, nagyon hiányolom a közvetlen vagy közvetett *katonai kiadások* növelésének a hangsúlyozott bírálatát – még ha azok egy része NATO-tagsági kötelezettséggel indokolható is. (Ez utóbbi persze felvet egy ugyancsak történeti előzményre vonatkozó kérdést: Miért nem valósult meg a rendszerváltáskor az 56-os forradalom reménye és Nagy Imre kormányának az ENSZ-hez intézett kérelme Magyarország semlegességének kinyilvánítására és elfogadására vonatkozóan?! Miért nem követtük Ausztria példáját a semlegesség és NATO-tagság nélküli EU-tagság útján? De ha már ezt az esélyt el is veszítettük, miért kell ma a NATO elvárásán túlmenően is fejleszteni a hadsereget, kampányolni fiatalok körében a katonai pálya választása mellett, kadetiskolát működtetni, gyerekekkel tankokat, rakétákat és tömegpusztító fegyvereket ismertetni, sőt megkedveltetni?! És mindez hogyan felel meg kormányunk békepárti kiállításának és annak a kétségbe aligha vonható realitásnak, hogy a NATO háborúba keveredése óhatatlanul a harmadik, pontosabban az utolsó, immár nukleáris világháborút jelenti, amelyben egy kis ország hadereje semmit sem ér, és amely amúgy is az emberiség pusztulását hozza.)
- Nagyon helyeselhető, sőt nélkülözhetetlen az elemzésben a *nemzetközi és világgazdasági kontextusnak és összefüggéseknek* a hangsúlyozása és kimutatása, vagyis a holisztikus szemlélet érvényesítése. Így különösen a mindenkori kormányzat mozgásterének korlátozottsága vonatkozásában és a *különböző külső tényezők* (COVID19 pandémia, ukrajnai háború, stb.) okozta válságokat, azok kezelését illetően. Helyenként azonban némileg eltúlzott a külső tényezők hibáztatása. Így pl. a FED kamatpolitikájának olyan mértékű meghatározó hatását, mint amelyet az elemzés feltételez, kétségbe vonnám. Különösen részletes és szakszerű a *monetáris politika és az infláció* tárgyalása, ez utóbbi azonban a belső gazdaságon kívüli tényezők nagyobb figyelembevételét is megkívánná.
- Feltétlenül indokolt a *fiskális politikában az egyensúly* megőrzésének, illetve helyreállításának fontosságát hangsúlyozni (ami egyébként egybeesik a pénzügyminiszter törekvésével), de az egyensúly nem lehet öncél. Sőt, fejlődés, de még gazdasági növekedés is csak annak átmeneti felbomlása árán lehetséges. A kérdés, miként az infláció esetében is az, hogy kumulálódik-e az egyensúlytalanság, illetve inflációs spirál alakul-e ki. Azzal bizonyára a szerzők is egyetértenek, hogy gazdasági válságot vagy recessziót nem lehet austeritással, vagyis megszorító gazdaságpolitikával kezelni. (Ilyen még soha és sehol nem volt sikeres a világgazdaság történetében.)
- Nemcsak a gazdasági válság vagy recesszió esetében indokolt persze az *állami beavatkozás*, hanem a fejlesztés és a fejlődés, illetve az elért eredmények fenntarthatósága céljából is – amint ez a tanulmányból is kitűnik, de már a mainstream közgazdaságtanban sem vitatott. Arról azonban ritkán esik szó, hogy mi a szerepe (és mi volt már a korábbi eladósodásban is) a fejlettebb országokból érkező, de már a helyi dúsgazdagok irányából is megmutatkozó, a luxusfogyasztást és hivalkodási hajlamot serkentő *demonstrációs hatásoknak*. Erre a tanulmány sem tér ki.
- Hasonlóképpen, hiányolom a *korruptió* problémájának mellőzését, valamint (már csak a költségvetés és a fizetési mérleg deficitje kapcsán is) a „fehér-elefánt”, vagyis *presztízs-beruházások* kérdését és a felső köztisztviselők és tanácsadók irracionálisan

magas számának ügyét. Következésképpen nem tartom indokoltnak „a szociálpolitikai okokból nagy pénzkiramlás” hibáztatását a tanulmányban (ami egyébként is ellentmond a gazdaság növekedését serkentő kereslet-növelés céljának, hiszen nem a jobbra importot igénylő luxusfogyasztás növekedését jelenti).

- Helyeslem viszont a *szubszidiaritás* elvének fokozott érvényesítésére vonatkozó igény megállapítását, amit a *szociálpolitikai feladatok* megfelelő ellátása is indokol. A szociálpolitikai szempontok érvényesítése azonban – ellentétben a tanulmány vonatkozó megállapításával – szerintem nem a központi adópolitika feladata.
- Az *adópolitikát* illetően nem értem azt a megállapítást, hogy a személyi jövedelemadó progresszivitását „növelni kell”, hiszen az nem progresszív, sőt korábban sem volt az! (A progresszivitás ugyanis az adóráták egyre növekvő szintjét jelenti, ahogy ez valaha pl. a svéd adórendszerben megnyilvánult, amikor a legmagasabb jövedelemre – ha jól emlékszem - már 90%-nál is magasabb adókulcs volt érvényben. A Gyurcsány-kormány idején és azt megelőzően a 16%, majd 32% és a +4%, vagyis max. 36%-os ráták együttese tehát távolról sem jelentett progresszív adóztatást, sőt az utolsó fokozat a leggazdagabbak számára egyenesen nevetséges mértékben jelentett valamivel nagyobb terhet, miközben már tanszéki adminisztrátorok is beleeshettek a 32%-os adózók körébe.) Én mindig is a valóban progresszív adózás mellett foglaltam állást, és már a Grósz kormány idején is kifogásoltam a pénzügyminiszteri előterjesztést a személyi jövedelemadónak már a közepes jövedelműeket is erősen sújtó mértéke és az ÁFA általánosan magas rátája miatt. A jelenlegi SzJA ugyan nem progresszív, de legalább annyira alacsony rátájú, hogy nem jelent még az alacsony jövedelműek számára sem túl nagy terhet. Ráadásul sok különféle kedvezmény, illetve mentesség is társul hozzá. Kétségtelenül nagy hibája viszont, hogy egyáltalán nem terheli jobban a multimilliárdos réteget. Indokolt lenne tehát bizonyos, 10/100/1000 millió fölötti évi jövedelemnél magasabbat élvezőkre valamiféle „szolidaritási hozzájárulás” címén n%-os fizetési kötelezettséget előírni (és annál magasabbat azok esetében vagy az előbbit is csupán azokra vonatkozóan, akiknek a magas jövedelme nem munka alapú, vagyis nem bérként, fizetésként, nyugdíjként kapott jövedelem).
- Ami az *ÁFA* „súlyának” csökkentésére vonatkozó javaslatot illeti, ha az a költségvetési bevételek összegén belüli súlyára értendő, azt helyeslem, de ha az *ÁFA* rátájának általános csökkentésére vonatkozik, úgy azt azért kifogásolom, mert épp a luxusfogyasztás, hivalkodási hajlam és az egészségtelen vagy környezetszennyező termékek fogyasztásának visszaszorítása céljából indokolt a vonatkozó *ÁFA*-rátát az alapvető fogyasztási cikkekénél jóval magasabban határozni meg.
- „A még mindig feleslegesen pazarló rezsitámogatást” illetően egyfelől kétlem, hogy az általában fölösleges, illetve fölöslegesen pazarló lenne, legalábbis a társadalom túlnyomó többsége számára jelenleg fennálló fűtési lehetőségek, illetve módzatok tükrében (nem is szólva a fa- és szén-tüzelés környezetkárosító és –szennyező hatásáról). Másfelől annak a rászorulókra szűkítésével ugyan egyetértek, de az némileg már kifejezésre jut a lakossági átlagfogyasztás szerinti határvonalban, az ennél pontosabb és realitásabb rászorultsági mérték meghatározása viszont általánosítva már szociálisan kétes hatású.
- Hasonlóképpen erős kételyeim vannak a *nyugdíjrendszer megváltoztatását*, különösen a „gyermekpontok” bevezetését illetően (bár ez utóbbi részleteiről nem tudok). Figyelembe véve a jelenlegi kormánynak és pártjainak a nyugdíjasokat támogató politikáját, minden olyan változtatás, amely a nyugdíjasokat vagy akár csak azok egy részét hátrányosan érintené, nyilvánvalóan azzal merőben ellentétes hatású lenne. Ez persze még nem érv a változtatás igénye ellenében. Ha viszont csak a többgyermekes, illetve a többunokás nyugdíjasok számára biztosítandó nyugdíj-többletről van szó,

azzal csak az a probléma – a költségvetési hatáson kívül is -, hogy olyan egyenlőséget jelenthet egyenlőtlenek (vagyis magas nyugdíjat élvező sokgyermekes gazdagok és alacsony nyugdíjból élő sokgyermekesek) között, amely hatásával még tovább növelné a társadalmi egyenlőtlenégeket, mivel inkább csak a legszegényebb rétegeknél mutatkozna kedvező demográfiai hatása.

- Téves és megalapozatlan az a megállapítás a tanulmányban, hogy nálunk „a társadalombiztosítás mindent fedez”. Ez a rendszerváltás előtti általános társadalombiztosítás elve és célja volt ugyan, de a gyakorlatban szegényes és hiányos ellátást jelentett. Az egészségügy rendszerváltás utáni neoliberális és felemás *privatizációja* viszont a legrosszabb hibridet eredményezte. A tb-alapú ellátás és gyógyszervásárlás nagyon is korlátozott vagy időigényes, a magánrendelőkben viszont többnyire a tb-rendelés után már fáradt orvosok dolgoznak. Változásokra tehát szükség van, de az gondos előkészítést kíván.
- Egyetértek azzal, hogy törekedni kell a *közbeszerzések* nagyobb fokú nyilvánosságára és átláthatóságára – persze a polgári törvénykönyvben a szerződésekre vonatkozó előírások tiszteletben tartása mellett.
- Ugyancsak egyetértek természetesen a *pedagógusok és egészségügyi dolgozók bérének*, vagyis a társadalmi jólét és fejlődés, sőt a nemzet-fenntartás és családtámogatás szempontjából is legfontosabb, egyszersmind a társadalom legbefolyásosabb rétege bérszínvonalának mielőbbi (az EU-pénzek sorsától független) felemelésének szükségességével. Hozzátenném azonban, hogy az ilyen pályát hivatástudatból választók számára nemcsak és nem is elsősorban a fizetésük nagysága a fontos és vonzó (vagy taszító), hanem kellő megbecsülésük és önállóságuk, az őket és tevékenységüket érintő kérdésekben a döntéshozatalba való bevonásuk is. Ebből a szempontból baklövésnek vélem e két fontos szakterület külön minisztériumokhoz tartozásának hagyománya ellenére a Belügyminisztériumhoz sorolását, és kifejezetten károsnak a kormány és az Orvosi Kamara, valamint a pedagógusok szakszervezete között kialakult konfliktusokat. Azt is megjegyzem, hogy a tanítók/tanárok és az orvosok/asszisztensek/ápolók zömének túlterhelése is, amely már az előző kormányzatok idején kezdődött irreális normák, illetve feladatok előírásával, súlyos gondot okoz számukra, és rontja érdemi munkájuk minőségét.
- Erősen vitathatónak tartom viszont a „*középosztály*” bővítésének és megerősítésének kiemelt célját. Nem csupán azért, mert a mélyszegénységben élő réteg felemelése ennél is fontosabb, és mert általában is a „fejlődési szakadéknak” és a társadalmon belüli, az esélyek tekintetében is megnyilvánuló egyenlőtlenéseknek a felszámolását vélem szükségesnek. Ezen felül arra való tekintettel is, hogy a „középosztály” fogalma ma már nálunk (de másutt is) – a 2. világháború előttihez képest is – rendkívül heterogén réteg mind a jövedelem forrása, mind pedig életmód és társadalmi magatartás terén. Feltételezem, hogy a kifogásolt megfogalmazás azt kívánta kifejezni, hogy társadalmunk „alsó” rétegeit mielőbb fel kell zárkóztatni jövedelmi és fejlődési esély szempontjából a középső rétegekhez, ami bizonyára a kormány célja is, és alighanem az ellenzéki pártok nagy részéé is.
- Csak helyeselni tudom a *külföldi tőke működő, illetve közvetlen beruházásainak ösztönzésével* kapcsolatban tett olyan megállapításokat, amelyek a „gazdálkodási és intellektuális környezet”, valamint a megfelelően jól képzett munkaerő biztosítására és az értéklánc magasabb fokát jelentő beruházások céljára vonatkoznak. Ennek indoklására viszont azt az általánosító feltételezést már kétségbe vonom, hogy a külföldi tőke „olcsóbb bérért és a támogatásokért idejön ugyan...”. (Vonatkozó publikációimban mindig is azt hangsúlyoztam, hogy nem egyszerűen a más országokéhoz képest alacsonyabb bérszínvonal vonzza azt, hanem a munka

termelékenységéhez is viszonyított relatív bérköltség, vagyis akár a nemzetközileg magas bérköltségek mellett is elérhető, másokénál nagyobb termelékenység, ami egyszerűs mind az értéklánc magasabb foka elérésének és a K+F kapacitások növelésének is feltétele, és a hazai munkaerő minőségének javítását indokolja. Mivel pedig a jelenlegi kormány vonatkozó politikája is erre törekszik, illetve ezt célozza, nem tartom megalapozottnak ebből a szempontból annak bírálatát és azt az ajánlást, hogy „meg kell változtatni a külföldi működő tőkével kapcsolatos politikánkat”, vagyis nem a közvetlen támogatásokkal és kedvezményekkel kell vonzani azt. Ilyenekre ugyanis még szükség van, amennyiben „a nagyobb hozzáadott értéket termelő és a magasabb technológiai szintet képviselő vállalatokra”, helyesebben azok ilyen jellegű és hatású beruházásaira vonatkoznak. Amit azonban én is kifogásolok a kormánynak a külföldi tőke beruházásai támogatását indokoló magyarázatában, az a vonatkozó beruházással közvetlenül létrehozott, vagyis üzemben belüli munkahelyek számára utalás és az ennél sokkal fontosabb, az *input-output kapcsolódások révén közvetve megteremthető munkaalkalmak* figyelmen kívül hagyása. Még egy teljesen automatizált, nagyon keveseket foglalkoztató üzemnek is lehet nagyon sok munkahelyet teremtő ilyen közvetett hatása input-output kapcsolatai révén. Az input-output kapcsolódások kérdése persze a main-stream közgazdaságtanban is mellőzött.

- Ez utóbbi megjegyzésem alapján is helyeslem a tanulmányban a *közgazdaságtanra* (sajnos általában és nem csak a neoliberális main-stream-re) tett bíráló kitétel, de nem azért, mert az „a fejlett országok modelljét” tükrözi. Tudniillik: még azt sem, vagy félremagyarázva. (Erről is sokat publikáltam, de nemzetközi tekintélyek is.)
- Nagyon is helyeslem felvetni az *ukrajnai háború* (sőt, most már a gázai) kapcsán is a „cui prodest” kérdését, (ahogy ezt „Végveszélyben” c. írásomban tettem), de az előzmények vizsgálatával együtt. Miként az ilyen háborúk és más regionális katonai konfliktusok esetében is, úgy a már említett állami eladósodások, költségvetési és fizetési mérleg hiányok kapcsán is, sőt számos ország kormányzata politikáját vagy éppen választási eredményeit befolyásoló tényezők között is vizsgálandó lenne a *katonai-ipari komplexumok* szerepe és hatása, vagy legalábbis indokolt az arra utalás.
- Csupán „zárójelben” teszem fel a kérdést, mivel túlmegegy a tanulmány témakörén, és mert naivnak tűnik, bár nagyon is indokolt: Miért nem érvényesül a nemzetközi jogban és gyakorlatban is az, ami minden civilizált állam büntetőjogi törvénykönyve szerint, illetve bírósági gyakorlatában a megtámadott „arányos” védekezését engedi csak meg, a támadó bosszúból való meggyilkolását bünteti, és a szándékos gyilkosságot, pláne a többszöröst a legsúlyosabb bűnténynek tekinti, sőt, annak szándékát és előkészítését is szankcionálja? Vagyis miért nem vonatkozik mindez a háborúkra és a fegyverkezésre is? Következésképpen, miért nem mondja ki „Egyetemes Nyilatkozatban” az ENSZ – létrehozása eredeti céljával és Alapokmányával is összhangban - azt, hogy minden háború bűncselekmény, mivel szándékos és tömeges gyilkosságot jelent, és mert nem léteznek „igazságos háborúk” (ahogy ezt Ferenc pápa is hangsúlyozta)? Miért nem tekinti, miként eredetileg, elsőrendű céljának és feladatának az *általános és teljes leszerelést*? Továbbá, miért nem törekszik az ENSZ az államok közötti területi, illetve határviták megoldása és az anyaországtól államhatárral elválasztott nemzetiségi, illetve vallási közösségek érdekében összeegyeztetni Alapokmányának két elvét: a népek önrendelkezési jogára és az államok területi integritására vonatkozót? Mégpedig az érintett országokon belüli *valóságos autonómiának* (nem csak nyelvi, vallási, kulturális, hanem kb. az USA egyes államaiéhoz hasonlóan) és a *kettős állampolgárságnak* a nyomatékos ajánlása, sőt általános elfogadtatására és intézményesítésére vonatkozó előterjesztés révén?

- A nemzetközi migráció és a migrációs válság ügyében egyetértek ugyan a tömeges és illegális migráció támogatásának elutasításával, sőt az azt akár kerítésekkel akadályozó határvédelem szükségességével is, de a migráció elleni általános fellépést nemcsak ostobaságnak és történelmietlennek, hanem irreálisnak is tartom. A tanulmány vonatkozó érvelésében a hazai cigányság, pontosabban roma népesség integrálódásának problémájára hivatkozást nem tartom relevánsnak, sem pedig meggyőzőnek és elégségesnek. (Vonatkozó nézeteimet a Magyar Tudomány 2019, 180/1. számában megjelent tanulmányom már tartalmazta, és már abban és későbbi publikációimban is kifogásoltam annak mellőzését az illegális, gazdasági célú migrációt támogató, sőt az azt elutasító elleni érvelésekben is, hogy iskolázott fiatalok tömeges exodusa afrikai és más, gazdaságilag gyengénfejlett térségekből milyen katasztrofális hatása a „kibocsátó” országok gazdasági és társadalmi fejlődésére és az otthon maradottak helyzetére nézve.
- Egyetértek a gender-kérdés ügyében tett rövid megállapításokkal is, bár megjegyzendő, hogy az eredetileg a nők egyenjogúságának, egyenlő bérezésének és alkalmazási, illetve előmeneteli esélyének a problémájára vonatkozott, amely továbbra is időszerű. Egyébként a szexuális „másságra” vonatkoztatása sem jelentene különleges vagy pláne az előbbinél nagyobb problémát (amennyiben férfiakat érint), ha ezt nem használnák fel ideológiai és pártpolitikai célokra (mellesleg az érintettek kárára).
- Az utóbbi pontok ugyan a *külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok* témaköréhez tartoznak, de a szerzők tanulmánya egy helyen utal arra, hogy a kormánzatnak nemcsak gazdasági, hanem politikai céljai, megfontolásai és korlátai is vannak. Előbbi megjegyzéseimből következik, hogy miniszterelnökünk hármas jelszavából (No war, No migration, No gender) csak az elsőt tartom egyértelműnek és helyeselhetőnek, míg a másik kettőt pontosításra szorulónak.) A kormány külpolitikájában és külgazdasági politikájában, amely persze a belső gazdaságpolitikáját is érinti, a legnagyobb mértékben helyeslem a „Kelet” és a „Dél” irányában a rendszerváltáskor szerencsétlenül szétrombolt korábbi kapcsolatok felújítását és azoknál sokkal szélesebb körű új kapcsolatok építését. Ugyanakkor súlyos hibának vélem a különösen szomszédainkat irritáló, az együttműködésre és a náluk élő magyarság számára is káros nacionalista megnyilvánulásokat (mint pl. Tusnádfürdön), illetve általában a nemzet a régi sebeinek felszakítását, valamint a szomszédainknál vagy másutt tartott választásokba való beavatkozásokat. A legnagyobb elismeréssel adózom viszont a kormánynak a következetes, korábban egyedülálló álláspontjáért az ukrajnai háború eszkalációját segítő fegyverszállítások tilalma mellett és az ártatlan lakosságot mindkét részről sújtó rakétatámadások, bombázások és az országokat, népeket sújtó gazdasági szankciók, valamint általában is a háborúk ellen. (Kár, sőt hiba, hogy az Izraelt ért kegyetlen terrortámadás kemény elítélése és a terroristák felelősségre vonásának követelése mellett és után most Izraelnek immár a jogos önvédelmen messze túlmenő és ártatlan tömegeket sújtó bosszú-hadjáratát a magyar diplomácia még csak nem is kifogásolja, pedig az ráadásul világszerte az antiszemitizmus feléledését kelti.)
- A konstruktív elemzés céljából készült tanulmányban, illetve annak a (helyes kifejezéssel:) csak ajánlásokat, javaslatokat tartalmazó részében helyenként imperatívusként hangzanak a *megfogalmazások*, mintegy előírva a kormányzat számára, hogy mit „kell” tenni. Jobb lett volna úgy fogalmazni, hogy mit kellene, mi ajánlható vagy mi lenne szükséges, stb. Ezt nemcsak a *captatio benevolentiae* érdekében mondom, hanem mert más a tudomány, és más a politika kompetenciája és felelőssége, úgymond „koordináta rendszere”.(Erről annak idején már a Társadalmi

Szemlében is írtam a tudomány kritikai szerepének védelme és pontosítása érdekében, de első akadémiai székfoglalómban is szoltam erről.)

- Végül azt is megjegyezném, hogy igencsak indokolt és hasznos lenne egy *hasonló, konstruktív elemzés az ellenzék politikáját*, legalábbis a főbb ellenzéki pártokét, azok programját, nézeteit, céljait, állásfoglalásait, illetve megnyilatkozásait illetően – felfedve hol vannak, lehetnek áthidalható ellentétek, kompromisszumok, konstruktív eszmecserék, esetleg együttműködés is a kormányzattal. Ilyen tanulmányok megjelenése és vitája talán meggyőzné mind a kormány, mind az ellenzék vezető politikusait arról, hogy eredményesebben, illetve jobban szolgálnák az ország érdekét, ha konstruktív eszmecserét folytatva a vitatott kérdésekben – persze értékrendjük és politikai céljaik feladása nélkül - keresnék a kompromisszumos megoldásokat. Ilyenekre egyébként bőben kínálkozik is lehetőség (mint pl. az autósok kontra biciklisek „védelmének” egyelőre negatív összegű játékában, de sok más kérdésben is). Így talán javulna a közvélemény meglehetősen legyengült bizalma a politikusokban, sőt, talán véget érhetne az a (finoman szólva) tragikomikus magatartás is az ellenzék EP-képviselői részéről, amely olyan, mintha egy családban a szülők perpatvara nyomán egyikük azt kérné a másik munkaadójától, hogy ne fizesse ki annak jogos bérét, noha az a családi költségvetésben fontos rész. Félreértés ne essék: e megjegyzéssel korántsem vitatom el a mindenkori ellenzéknek a mindenkori kormányzat ténykedését kritikusan értékelő, hibáit bíráló jogát, sőt azt természetes feladatának tekintem egy valódi demokráciában, feltéve, hogy a bírálat is az ország, illetve lakossága érdekét szolgálja.

Megköszönöm a könyvecske szerzőinek és kiadójának az alkalmat, hogy futólagos, meglehetősen rendezetlen és oldalszámokra hivatkozás nélküli megjegyzéseimet megtegyem, amelyek talán még további eszmecserékre, észrevételeimre, esetleges tévedéseimre reagálásokra készíthetik nemcsak a szerzőket, hanem talán másokat is.

Siófok, 2023. november 8